

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ВАЩУК ОЛЕСЯ ПЕТРІВНА

УДК 343.98+316.772.2

АНТРОПОДЖЕРЕЛЬНА НЕВЕРБАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
ТІЩЕНКО Валерій Володимирович,
Національний університет «Одеська юридична
академія», завідувач кафедри криміналістики

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук
України, заслужений діяч науки і техніки України
ШЕПІТЬКО Валерій Юрійович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри криміналістики;

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ПОГОРЕЦЬКИЙ Микола Анатолійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри правосуддя;

доктор юридичних наук, професор,
ЛУК'ЯНЧИКОВ Євген Дмитрович,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»,
професор кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності

Захист відбудеться « ____ » _____ 2018 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На всіх стадіях кримінального провадження інформація відіграє вирішальну роль у доказуванні сутності події, обставин злочину та винуватості обвинувачених. Розслідування злочинів у криміналістичному аспекті являє собою складну пізнавально-посвідчувальну діяльність, що забезпечується своєчасним і повним відшукуванням, декодуванням, аналізом та використанням інформації, яка стосується кримінально-релевантної події та причетних до неї осіб. Як відомо, джерелами такої інформації є люди й наслідки їхніх дій, предмети, документи, сліди, явища тощо. Особливого значення в кримінальному провадженні набуває сприйняття, дослідження та використання антроподжерельної (суб'єктної) інформації, що може бути виражена у вербальній і невербальній формах.

Якщо проблеми вербальної інформації в кримінальному провадженні були об'єктом численних наукових досліджень у працях криміналістів, процесуалістів, психологів, то значенню, аналізу можливостей, напрямків, методів і засобів сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації в науковій літературі не приділялося відповідної уваги. Проте слід зауважити, що розуміння та інтерпретація змісту невербальної інформації не менш важливі, ніж зміст вербальної інформації, оскільки в більшості випадків вона підтверджує вербальну або суперечить їй та не усвідомлена суб'єктом її вираження віддзеркалює його думки та емоції. Правильне розуміння невербальної суб'єктної інформації дає змогу вірно оцінити психологічний стан суб'єкта на момент проведення процесуальної дії, його позицію, ставлення до розслідуваної події та її учасників, прийняти адекватне рішення щодо застосування відповідних тактичних прийомів і техніко-криміналістичних засобів, а також організаційних і забезпечувальних заходів.

Утім, у слідчій та судовій практиці має місце недооцінка невербальної інформації як продуктивного тактико-психологічного ресурсу в проведенні процесуальних дій, спостерігається недостатнє вміння її інтерпретації та використання, що негативно впливає на результативність проведеної процесуальної дії та кримінального провадження в цілому.

Теоретичні та методологічні засади дослідження інформаційного забезпечення кримінального провадження заклали такі вчені України і зарубіжжя: Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, О. М. Бандурка, Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, О. В. Белюшина, Р. Л. Бірдівстелл, В. В. Бірюков, П. Д. Бланк, Дж. Бургун, Дж. Вальтман, Т. В. Варфоломеєва, А. Ф. Волобуєв, В. К. Весельський, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, П. Екман, В. А. Журавель, В. П. Захаров, А. В. Іщенко, В. К. Кирвель, М. Л. Кнапп, І. І. Когутич, Я. В. Комісарова, О. Н. Колесниченко, І. І. Котюк, В. А. Колесник, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, А. Кноесен, В. С. Кузьмічов, Н. І. Клименко, Е. ЛеВан, Л. Л. Левенсон, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, І. Ф. Машленко, Т. Р. Морозова, О. І. Мотлях, І. В. Мудрак, В. Т. Нор, Д. Й. Никифорчук, Н. Оту, М. І. Порубов,

М. А. Погорелький, Л. І. Полтавцева, С. В. Поповичев, М. С. Ремланд, Р. Розенталь, С. Б. Россинський, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Д. Б. Сергєєва, В. В. Семенов, В. М. Стратонов, В. В. Тіщенко, М. В. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. Г. Хахановський, Е. Т. Холл, К. Фіжнаут, К. О. Чаплинський, Ю. М. Черноус, О. М. Цільмак, П. В. Цимбал, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько та ін.

Положення, викладені в працях зазначених та інших науковців, свідчать про те, що інформаційне забезпечення, безперечно, є нагальною проблемою кримінального провадження. Водночас спостерігається домінування вербальної інформації у кримінальному провадженні, а невербальна інформація залишається в багатьох випадках поза увагою дослідників. Ідеї, викладені в працях науковців, фрагментарно стосуються теоретико-методологічних та практичних проблем, пов'язаних із використанням невербальної інформації в кримінальному провадженні, прийняттям тактичних рішень, обранням і проведенням процесуальних дій.

В умовах актуалізації інформаційного забезпечення кримінального провадження обґрунтовано зростає потреба в рекомендаціях щодо належного та відповідного застосування антроподжерельної невербальної інформації як одного з найменш досліджених питань у криміналістиці. В Україні на рівні дисертаційного дослідження аналіз обраної проблематики не проводився, не було розроблено відповідної термінології, наукових рекомендацій із використання невербальної інформації у кримінальному провадженні загалом і на його окремих стадіях зокрема. У науково-теоретичному аспекті використання антроподжерельної невербальної інформації у кримінальному провадженні отримало лише побічне висвітлення з акцентом на її інструментальне дослідження.

Вказані обставини зумовили необхідність здійснення окремого наукового висвітлення теоретико-методологічних та практичних сторін антроподжерельної невербальної інформації, надання рекомендацій щодо її використання у ході досудового розслідування та судового провадження. Отже, необхідність розробки комплексної криміналістичної концепції про антроподжерельну невербальну інформацію в кримінальному провадженні зумовила обрання теми даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні та практичні питання дисертаційної роботи досліджувалися відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р. № 2623-III. Положення роботи відповідають додатку 10 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015 – 2019 рр., затверджених наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275, плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» «Комплексне дослідження забезпечення ефективності досудового провадження» на 2011 – 2015 роки як складової

плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та прикладні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011 – 2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики «Теоретико-прикладна концепція протидії злочинності криміналістичними методами і засобами» на 2016 – 2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016 – 2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні комплексної криміналістичної концепції сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні.

Для досягнення зазначеної мети в роботі вирішувалися такі завдання:

визначити ступінь наукової розробленості проблеми дослідження та застосування невербальної інформації в криміналістиці;

охарактеризувати загальні наукові положення сприйняття та використання невербальної інформації в кримінальному провадженні;

визначити поняття та джерела антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні;

класифікувати антроподжерельну невербальну інформацію в кримінальному провадженні;

охарактеризувати значення антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні;

сформулювати принципи використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні;

диференціювати методи і засоби дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні;

охарактеризувати традиційні методи і засоби дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні;

запропонувати інноваційні методи дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні;

визначити загальні положення тактики сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації на досудовому розслідуванні;

окреслити специфіку сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації під час проведення допиту;

сформулювати практичні рекомендації щодо сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації під час проведення обшуку;

визначити загальні положення тактики сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні;

запропонувати тактичні рекомендації сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні.

Об'єктом дослідження є діяльність із досудового розслідування злочинів та судового розгляду кримінальних проваджень із використання антроподжерельної невербальної інформації.

Предметом дослідження є криміналістичні засади антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено принципи плюралізму і міждисциплінарності, що охарактеризувало змішану методологію дослідження як об'єднання положень класичної з неklasичною і посткласичною методологією. У концептуальній основі здійсненого дослідження знаходяться взаємопов'язані методологічні підходи, серед яких – антропологічний, системний та герменевтичний, а також використовуються як методологічний інструментарій загальнонаукові, окремоннаукові та спеціальнонаукові методи. Так, історичний метод використовується при визначенні генезису становлення положень про невербальну інформацію в кримінальному провадженні, основних етапів їх розвитку (підрозділи 1.1, 1.2). Метод доктринального аналізу уможливив критичне осмислення існуючих підходів до розуміння і використання антроподжерельної невербальної інформації (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3). За допомогою герменевтичного методу з'ясовано сутність окремих наукових положень різних галузей знань щодо змісту антроподжерельної невербальної інформації та розшифрування проявів антроподжерельної невербальної інформації в ході процесуальних дій (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1, 3.2, 3.3, 4.2, 4.3, 5.3). Метод моделювання дав змогу виявити та сформулювати основні положення концепції використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 5.1). За допомогою формально-логічного методу сформульовані завдання досліджено в динаміці та взаємозв'язку, поглиблено понятійний апарат, з'ясовано сутність антроподжерельної невербальної інформації (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3, 5.1, 5.2). Лінгвістичний метод застосовувався для поглиблення та розвитку категоріального апарату криміналістики (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 5.1). Догматичний метод використовувався при формулюванні висновків і пропозицій, обґрунтуванні суджень та удосконаленні понятійного апарату дослідження (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 5.1), а також при визначенні логіки комплексного дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні та специфіки такого використання в досудовому розслідуванні та судовому провадженні (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3, 5.1, 5.2). Системний метод надав можливість розмежувати сутність досліджених категорій і явищ та сформувати понятійний апарат (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 5.1). За допомогою методу класифікації систематизовано й поділено на категорії види невербальної інформації та антроподжерельної невербальної інформації, методи їх дослідження (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2, 3.3). Соціально-правовий метод застосовувався при проведенні й аналізі анкетування та

дослідженні емпіричної бази (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3, 5.1, 5.2). Використання статистичного методу забезпечило обґрунтування теоретичних положень роботи даними слідчої та судової статистики (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3, 5.1, 5.2). Метод узагальнення надав можливість послідовно звести одиничні факти в єдине ціле та сформулювати обґрунтовані висновки, спрямовані на вдосконалення досліджуваних питань (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 5.1). Методи аналізу, синтезу, аналогії, абстрагування, індукції та дедукції дозволили дослідити гносеологічне підґрунтя та можливості використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3, 5.1, 5.2).

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників з криміналістики, кримінального процесуального права, кримінального права, судової експертизи, психології, фізіології, філософії, лінгвістики, соціології, кібернетики та інших наук.

Нормативно-правову основу дослідження становлять Конституція України, акти кримінального, кримінального процесуального законодавства України та окремих зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять: судові рішення, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; дані судової статистики, опубліковані на веб-сайті Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; результати анкетування слідчих, прокурорів, суддів, експертів, студентів щодо невербальної інформації (2013 – 2015 рр.) – усього 4000 осіб; узагальнені результати вивчення 486 кримінальних справ (проваджень), у розкритті яких використовувалася невербальна інформація; зведені дані результатів діяльності дослідницької групи «De mendacio veritas» кафедри криміналістики Інституту кримінальної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» за 2012-2017 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні кваліфікаційною науковою працею, у якій запропоновано комплексну криміналістичну концепцію сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні.

За результатами проведення дослідження отримані такі найважливіші положення, що мають наукову новизну:

вперше:

визначено поняття невербальної інформації як виду криміналістичної інформації та розкрито її значення в кримінальному провадженні;

виокремлено основні етапи наукових розробок невербальної інформації:

I – поява окремих досліджень медичної та психологічної спрямованості, які заклали основи для введення поняття «невербальна інформація» в науковий обіг; II – екстраполяція та адаптація методів і засобів наукового пошуку (технічних, психологічних, медичних та інших наук) в криміналістичних дослідженнях; III – введення в криміналістичну термінологію і методологію

нових підходів, зокрема, щодо застосування невербальної інформації для вирішення завдань кримінального провадження;

охарактеризовано наукові підходи до положень про антроподжерельну невербальну інформацію в кримінальному провадженні (психологічний, кримінальний процесуальний та криміналістичний) та прогнозовано тенденції їх розвитку;

впроваджено в доктринальний обіг наукове поняття «антроподжерельна невербальна інформація», яке запропоновано визначити як відомості особистісного характеру щодо психологічних, фізіологічних, соціальних та інших властивостей і ознак стану та мовлення (або проявів поза мовним спілкуванням) осіб, залучених до кримінального провадження, з метою з'ясування їх відношення до розслідуваної події. Встановлено, що антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні безпосередньо впливає на його хід та результати;

обгрунтовано необхідність введення в теорію криміналістики категорії антроподжерельної невербальної інформації як складної динамічної системи, що включає в себе практику кримінального провадження та криміналістичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення цієї практики;

сформульовано зміст та властивості антроподжерельної невербальної інформації: циркулювання в кримінальному провадженні на стадіях досудового розслідування та судового провадження; суб'єктами сприйняття та використання є всі учасники кримінального провадження; передусім непроцесуальна форма реалізації; спрямованість на інформаційне забезпечення проведення досудового розслідування та судового провадження;

охарактеризовано види антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні, в основу класифікації яких покладено прояви зазначеної інформації: кінесичні (жестові, мімічні, пантомімічні, тактильні, міремічні прояви) і паралінгвістичні (фонаційні, респіраторні прояви);

визначено функції антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні: 1) інформаційного збагачення, доповнення та уточнення; 2) перевірки криміналістичної інформації щодо обставин кримінально-релевантної події;

з'ясовано зміст джерел антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні: 1) ознаки та властивості зовнішності особи (статичний підхід); 2) ознаки та властивості зовнішності особи (динамічний підхід); 3) супутні ознаки та властивості (статико-динамічний підхід);

встановлено та охарактеризовано принципи використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні (єдність діяльності й свідомості, об'єктивність, урахування взаємозв'язку фізіології й психології, історичний підхід, двохаспектність проявів);

розроблено концепцію сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації, спрямованої на: 1) формування синтезованого криміналістичного знання; 2) впровадження її в практику боротьби зі

злочинністю; 3) внесення пропозицій щодо організаційного, методичного та тактичного забезпечення щодо її сприйняття та використання слідчим/прокурором/суддею/експертом; 4) вдосконалення професійної підготовки фахівців у сфері правозастосування;

обґрунтовано поділ методів і засобів дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні на: традиційні (чуттєво-раціональні, технічні методи і засоби дослідження, змішані); інноваційні (верифікація, валідація, вербалізація, психофізіологічний метод);

удосконалено:

підходи до визначення сутності та тенденцій у дослідженні інформаційних процесів у кримінальному провадженні, рівноцінного використання вербальної і невербальної інформації на досудовому розслідуванні та судовому провадженні;

положення щодо комплексного використання спеціальних знань у дослідженні невербальної інформації у зв'язку з вирішенням організаційних завдань у підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій і прийнятті процесуальних і тактичних рішень;

визначення функцій проявів невербальної інформації: доповнення, заміщення, передбачення мовного висловлювання; регулювання мовленнєвого потоку; акцентування уваги на тій чи іншій частині вербального повідомлення; економія мовного висловлювання;

положення щодо використання методів і засобів дослідження інформації в кримінальному провадженні. Зокрема, систематизовано існуючі в науці криміналістики методи і засоби дослідження вербальних і невербальних проявів;

методи і засоби виявлення недостовірних даних у кримінальному провадженні шляхом аналізу отриманої невербальної інформації;

положення щодо процесу комунікації учасників кримінального провадження і тактики проведення процесуальних дій (підготовка, робоча стадія, завершальна стадія);

рекомендації з подолання стресового стану учасника кримінального провадження: 1) врахування часу, що минув з певної події; 2) стадії стресового стану; 3) перенесення встановлення деталей події на більш стресостійкий момент; 4) усунення травмуючих та подразнюючих чинників; 5) передбачення та запобігання негативного впливу об'єктивного характеру, впливу інших осіб;

класифікацію негативних емоційних станів учасника кримінального провадження: стрес, афект, фрустрація, а також знання про типи реагування учасника кримінального провадження: активний; пасивний; компромісний; комплексний;

дістало подальшого розвитку:

розкриття природи, меж і можливостей використання криміналістичної інформації в кримінальному провадженні, висвітлення вербальної та

невербальної форм застосування таких знань на різних стадіях кримінального провадження;

положення щодо використання комплексу криміналістичних, психологічних і фізіологічних знань на теоретичному рівні, що забезпечує ефективність впровадження положень антроподжерельної невербальної інформації в практику кримінального провадження;

пропозиції щодо сприйняття та використання невербальних проявів учасника кримінального провадження, які доповнюють своїм змістом наявні в криміналістиці організаційно-тактичні рекомендації, що розкривають прийоми виявлення брехні, встановлення контакту, взаємодії, отримання і вивчення даних тощо;

тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням проявів антроподжерельної невербальної інформації;

наукові розробки щодо проведення психофізіологічних експертиз, зокрема, уточнення завдань, які вирішуються з урахуванням антроподжерельної невербальної інформації;

рекомендації з використання поліграфа з отримання і дослідження невербальної інформації від особи, яка проходить таке тестування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для розвитку положень про антроподжерельну невербальну інформацію в криміналістиці (Акт впровадження результатів наукового дослідження в навчальний процес і наукову роботу Міжнародного гуманітарного університету від 13.04.2015 р.; Акт про впровадження результатів наукового дослідження в навчальний процес і наукову роботу Національного університету «Одеська юридична академія» від 26.05.2015 р. та від 19.12.2017 р.; Акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка результатів дисертаційного дослідження від 20.11.2017 р.; Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ від 18.12.2017 р.; Акт впровадження у навчальний і науково-дослідний процеси Академії адвокатури України результатів дисертаційного дослідження від 02.02.2018 р.);

навчальному процесі – при викладанні у закладах вищої освіти навчальних дисциплін з криміналістики та судової експертизи, при підготовці відповідних підручників і навчальних посібників, у процесі підготовки експертних кадрів (Акт впровадження результатів наукового дослідження в навчальний процес і наукову роботу Міжнародного гуманітарного університету від 13.04.2015 р.; Акт про впровадження результатів наукового дослідження в навчальний процес і наукову роботу Національного університету «Одеська юридична академія» від 26.05.2015 р. та від 19.12.2017 р.; Акт впровадження

у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка результатів дисертаційного дослідження від 20.11.2017 р.; Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ від 18.12.2017 р.; Акт впровадження у навчальний і науково-дослідний процеси Академії адвокатури України результатів дисертаційного дослідження від 02.02.2018 р.);

правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності досудового розслідування і судового провадження, проведення окремих слідчих (розшукових) дій (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у ГУ НП України в Одеській області від 01.08.2017 р.; Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в Одеському науково-дослідному інституті судових експертиз МЮ України від 03.10.2017 р.; Акт впровадження у практичну діяльність Київської місцевої прокуратури № 10 від 13.11.2017 р.; Акт впровадження у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.12.2017 р.; Акт впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування ГСУ НП України 22.01.2018 р.; Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у Головному слідчому управлінні Генеральної прокуратури України від 20.04.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», засіданні Південного регіонального центру НАПрН України. Основні положення дисертації оприлюднені на 51 міжнародній, всеукраїнській, регіональній науковій і науково-практичній конференціях, семінарах, засіданнях круглих столів, у тому числі: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку державності та правотворчої діяльності в Україні» (м. Харків, 02 – 03 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Київ, 8 – 9 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 15 – 16 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток правової системи України в умовах сьогодення» (м. Донецьк, 16 – 17 лютого 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Херсон, 12 – 13 грудня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза» (г. Кишинев, Молдова, 27- 28 марта 2015 г.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування» (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний

дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України» (м. Одеса, 22 – 23 квітня 2015 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Criminalistics and Forensic Science: Science, Studies, Practice» (Vilnius, Lithuania, 25 – 27 June, 2015); Науковому семінарі «Мова криміналістики» (м. Одеса, 22 квітня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Europska tradicia v medzinarodnom prave: uplatnovanie l'udskych prav» (Bratislava, Slovakia, 6 – 7 maj 2016); IX Міжнародній конференції «Exploration, education and progress in the third millennium» (Galati, Romania, 5 May, 2017), V Міжнародному круглому столі «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (м. Одеса, 26 травня 2017 р.) та ін.

Публікації. Основні положення і результати дисертації відображені в монографії, 29 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, 7 статтях – у наукових періодичних зарубіжних виданнях, у 51 тезі доповідей на різних наукових заходах в Україні та зарубіжжі.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, що містять 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (713 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 510 сторінок, з яких основний зміст – 365 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, розкрито мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, охарактеризовано їх практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретичні засади формування положень про невербальну інформацію в криміналістиці» складається з двох підрозділів, в яких визначено ступінь наукової розробленості проблеми застосування невербальної інформації в криміналістиці та стан формування наукових положень щодо невербальної інформації у кримінальному провадженні.

У **підрозділі 1.1. «Наукова розробленість у криміналістиці проблеми формування криміналістичних засад застосування невербальної інформації»** на основі аналізу порядку формування й утвердження криміналістичних розробок до розглядуваної проблеми виділено такі етапи: 1) поява окремих досліджень медичної та психологічної спрямованості, які заклали основи впровадження поняття «невербальна інформація» в науковий обіг; 2) екстраполяція та адаптація методів і засобів наукового пошуку (технічних, психологічних, медичних та інших наук) в криміналістичних дослідженнях; 3) введення в криміналістичну термінологію і методологію концепції застосування невербальної інформації при вирішенні завдань кримінального провадження.

Констатовано, що вищеозначені етапи формування проблематики, пов'язаної з дослідженням невербальної інформації у криміналістиці, знайшли своє відображення в таких трьох наукових аспектах: психологічному; кримінальному процесуальному; криміналістичному.

У межах психологічного напрямку розкривається широке коло питань вивчення психічних явищ та поведінки особистості, що виходить далеко за межі правозастосовної діяльності та даного дослідження. Кримінальний процесуальний напрямок пов'язаний з визначенням особливостей кримінального процесуального забезпечення сприйняття та використання невербальної інформації, її оцінки в процесі доказування та фіксації. Криміналістичний напрямок ґрунтується на з'ясуванні тактико-криміналістичних проблем у сприйнятті та використанні невербальної інформації під час підготовки та проведення процесуальних дій.

Обґрунтовано доцільність вивчення проблеми використання положень антроподжерельної невербальної інформації в криміналістичному аспекті від етапу первісного збору емпіричного матеріалу до вирішення низки методологічних проблем (предмет і об'єкт дослідження, мета і завдання, методи та обсяг дослідження).

Доведено, що положення антроподжерельної невербальної інформації набувають у даний час все більше прикладного значення, істотно впливаючи на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю.

У *підрозділі 1.2. «Загальні наукові положення сприйняття та використання невербальної інформації в кримінальному провадженні»* встановлено, що в рамках дослідження невербальної інформації учасник кримінального провадження має реальну можливість завдяки проявам антроподжерельної невербальної інформації вивчити зовнішній і внутрішній стан іншого учасника в ході процесуальних дій, а також постійно аналізувати емоційний стан співрозмовників при обміні інформацією.

Виокремлено два класичних та запропоновано один новий підхід до вивчення невербальної інформації: 1) антропологічний (відбувається в чотирьох напрямках: біологічному (фізіологічному), що вивчає тіло людини, базуючись на теорії адаптації, еволюції, популяційної генетики тощо; соціальному, що висвітлює культуру етносів та суспільств; лінгвістичному, який висвітлює мовну антропологію вивчення соціальної комунікації шляхом дослідження взаємозв'язку мови та культури); 2) мовознавчий: теоретична, прикладна, практична лінгвістика; 3) криміналістичний. З точки зору останнього структура невербальної комунікації в кримінальному провадженні виглядає таким чином: мінімум один з учасників кримінального провадження володіє загальною мовою спілкування; наявність криміналістичної ситуації, де учасники намагаються зрозуміти обставини кримінального провадження; наявність матеріалу (тексту), що відбиває сенс криміналістичної ситуації за допомогою мови, інших семантичних сигналів; мотиви і мета учасників кримінального провадження, які роблять матеріал (текст) спрямованим;

процес комунікації, її фіксація (відображення) в документах кримінального провадження.

Визначено та охарактеризовано такі функції невербальної інформації: 1) доповнення мовного висловлювання; 2) заміщення мовного висловлювання; 3) передбачення мовного висловлювання; 4) регулювання мовленнєвого потоку; 5) акцентування уваги на тій чи іншій частині вербального повідомлення; 6) економії мовного висловлювання.

Вперше на основі інтеграції знань у сфері криміналістики, психології та фізіології теоретично осмислено і системно узагальнено сучасне криміналістичне знання про положення антроподжерельної невербальної інформації, за допомогою яких криміналістичними методами і засобами комплексно досліджено проблеми організації, планування та здійснення досудового розслідування і судового провадження, взаємодії учасників кримінального провадження.

Розроблено концепцію використання антроподжерельної невербальної інформації: 1) об'єктивно існуючий зв'язок між об'єктами наукового пізнання криміналістики, психології і фізіології обумовлює доцільність синтезу знань щодо антроподжерельної невербальної інформації; 2) актуальною формою синтезу положень щодо антроподжерельної невербальної інформації в криміналістику є інтеграція на теоретичному рівні; 3) метою інтеграції є впровадження синтезованих положень антроподжерельної невербальної інформації в кримінальне провадження; 4) синтез сприяє не тільки уточненню та доповненню її основних положень, а й системному узагальненню; 5) синтез здійснюється з метою наукового забезпечення і підвищення ефективності практичного вирішення завдань кримінального провадження.

Доведено, що дана концепція являє собою сукупність поглядів на можливість використання наукових знань щодо антроподжерельної невербальної інформації в криміналістичному забезпеченні кримінального провадження. Основні положення даної концепції зумовлюються змістом криміналістичного забезпечення. Криміналістичні знання, а також криміналістична освіта, будучи центральними елементами системи криміналістичного забезпечення, зумовлюють основні напрямки, завдання та конкретний зміст інтеграції положень антроподжерельної невербальної інформації в криміналістику. Метою концепції є інтенсифікація використання положень антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні, що сприяє вдосконаленню практики боротьби зі злочинністю в сучасних умовах.

Аргументовано, що унікальним елементом концепції використання антроподжерельної невербальної інформації є методичне та організаційно-тактичне забезпечення криміналістичної освіти, де криміналістична освіта є практичним впровадженням такого знання.

Другий розділ «Онтологічні засади використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні» містить

чотири підрозділи, присвячені розкриттю основних положень концепції про антроподжерельну невербальну інформацію – її поняття, джерела, класифікацію, значення та принципи використання.

У підрозділі 2.1. *«Поняття та джерела антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні»* доведено, що сенс невербальної інформації в кримінальному провадженні зумовлений виконанням, перш за все, організаційно-тактичних завдань, виступаючи одним із засобів виявлення, збирання, фіксації, дослідження, аналізу та оцінки криміналістичної інформації в кримінальному провадженні (орієнтовна інформація, сприяння тактичній меті кримінального провадження, розпізнавання брехні під час проведення слідчих (розшукових дій) та ін.).

Викремлено декілька підходів до поняття «антроподжерельна невербальна інформація» в кримінальному провадженні, її змісту та джерел.

Перший підхід міститься у картезіанській програмі, яка випливає з розуміння свідомості та тіла (мислячої та тілесної складової) учасника кримінального провадження. Другим підходом є відкриття функціональності тіла й формування передумов для дослідження антроподжерельної невербальної інформації, що включало пошук загальних законів, певної фундаментальної основи людини, окремі аспекти яких повинні розглядатися як реалізація базової загальної людської природи, а ті частини, які їй не належать, – як малозначущі випадковості. Третій підхід – антропологічний, який відкрив техніку тіла як носія і транслятора інформації. Четвертий підхід – інформаційний, що склався на основі психіатрії, психоаналізу і фізіології, що взаємодіють та аналізують невербальну інформацію, яку містить в собі один суб'єкт разом зі своїм тілом. Вбачається доцільність використання третього та четвертого підходів у криміналістичних дослідженнях антроподжерельної невербальної інформації.

Обґрунтовано можливість використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні для: 1) діагностування інформаційного й емоційного стану учасників кримінального провадження та їх ставлення до події злочину; 2) верифікації даних у кримінальному провадженні; 3) валідації даних у кримінальному провадженні; 4) подолання протидії з боку учасників кримінального провадження.

Констатовано наявність таких джерел походження зазначеної невербальної інформації в кримінальному провадженні: 1) ознаки та властивості зовнішності особи (статичний підхід); 2) ознаки та властивості функціональних ознак зовнішності особи (динамічний підхід); 3) супутні ознаки та властивості (статико-динамічний підхід).

У підрозділі 2.2. *«Класифікація антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні»* акцентовано увагу на таких трьох видах невербальної інформації в кримінальному провадженні: 1) невербальна інформація, що наявна в речах матеріальної обстановки (навколишнього середовища, енвайроментджерельна); 2) антроподжерельна

невербальна інформація, що надходить із зовнішності учасника кримінального провадження (статична) та антроподжерельні функціональні прояви почуттів, думок у вигляді міміки, жестів, рухів тіла, особливостей мовлення, погляду, що виражаються і сприймаються в ході комунікативного процесу (динамічна).

Класифікації антроподжерельної невербальної інформації, наявні в науковій літературі, зводяться в основному до диференціації за різними ознаками, а частіше – до простого перераховування зазначених невербальних засобів комунікації. Обґрунтовано доцільність класифікації з урахуванням цілей і завдань сучасної криміналістики, де в її основі перебувають прояви антроподжерельної невербальної інформації: 1) кінесичні (жестові, мімічні, пантомімічні, тактильні, міремічні); 2) паралінгвістичні (фонаційні, респіраторні).

Доведено, що в процесі вивчення невербальної поведінки учасника кримінального провадження дослідники, як правило, виділяють окремі види невербальних компонентів, призначених для передачі будь-якої інформації від одного учасника іншому. Проте в реальній комунікації невербальні компоненти рідко вживаються ізольовано один від одного.

Встановлено, що саме спостереження невербальних проявів породжує їх поділ на сприйняті та передані в залежності від суб'єкта, тобто учасника кримінального провадження. У свою чергу, сприйняті невербальні прояви доцільно поділити на сприйняті природно (органами чуття) та сприйняті з використанням технічних засобів (наприклад, відеотехніки, поліграфа, тепловізора тощо).

У *підрозділі 2.3. «Значення антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні»* розкрито значення антроподжерельної невербальної інформації в процесуальних джерелах доказів.

Місце антроподжерельної невербальної інформації в *показаннях* визначено як обов'язкова невербальна складова спілкування в ході допиту, яка міститься у проявах антроподжерельної невербальної інформації до і протягом допиту підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, та свідчить про психофізіологічний стан допитуваного, його емоційний стан та інформаційну обізнаність щодо обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Антроподжерельна невербальна інформація має місце в матеріальному відображенні її проявів в *речових доказах* і шляхом вербалізації фіксується на носіях (наприклад, за допомогою аудіо- і відеотехніки). Використання антроподжерельної невербальної інформації має значення для доповнення змісту речового доказу та може тлумачитися як обґрунтування або, навпаки, спростування.

Обґрунтовано, що антроподжерельна невербальна інформація має місце у таких видах *документів*: 1) матеріалах відеозапису, фотозйомки, звукозапису та інших носіях інформації (у тому числі електронних); 2) матеріалах,

отриманих внаслідок здійснення процесуальних дій під час кримінального провадження; 3) протоколах процесуальних дій та додатках до них, а також у носіях інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) матеріалах, зібраних оперативними підрозділами, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб. Зміст антроподжерельної невербальної інформації розкривається у психофізіологічних, соціальних ознаках і властивостях людини та її антроподжерельних невербальних проявах щодо фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Використання антроподжерельної невербальної інформації дозволяє застосовувати її для обґрунтування чи спростування висновків у кримінальному провадженні, прийняття тактичного рішення щодо подальших дій тощо.

Антроподжерельна невербальна інформація як вид криміналістичної інформації міститься у *висновку експерта*. Зміст антроподжерельної невербальної інформації (психофізіологічні й соціальні ознаки та властивості людини, антроподжерельні невербальні прояви) досліджується в ході проведення експертизи.

Використання антроподжерельної невербальної інформації дозволяє експерту застосовувати її для обґрунтування чи спростування власного висновку в кримінальному провадженні. Доказового значення антроподжерельна невербальна інформація набуває під час проведення психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

Показано, що основні положення антроподжерельної невербальної інформації, розкриваючи істинну сутність комунікації учасників кримінального провадження, можуть доповнювати своїм змістом процесуальні джерела доказів і, тим самим, формують готовність практичних працівників до запобігання і виявлення недостовірних даних.

Для з'ясування точок зору фахівців проведено анкетування, в якому ставилися запитання щодо можливості застосування результатів дослідження антроподжерельних невербальних проявів учасників кримінального провадження як самостійних доказів у кримінальному провадженні. Більшість респондентів зауважила, що результати дослідження антроподжерельної невербальної інформації не можуть стати доказами в кримінальному провадженні (152 судді, 204 прокурори, 12 експертів, 159 слідчих та 329 студентів). Слід погодитися з думкою більшості з таким застереженням: за сучасних умов подібні поведінкові прояви не можуть бути покладені в основу процесуальних рішень, оскільки не є доказами, їх зважена оцінка здатна надавати орієнтовний матеріал для виконання практичних завдань.

На підставі узагальнення кримінальних проваджень/справ (2001-2016 рр. (486)) встановлено застосування невербальної інформації: невербальна інформація процесуально закріплена в процесуальних джерелах доказів як така, що підсилює аргументацію думки відповідного учасника

кримінального провадження (показання, речові докази, документи, висновки експертів).

У *підрозділі 2.4. «Принципи використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні»* обґрунтовано, що під принципами використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні розуміються основоположні засади, ідеї, рекомендації використання невербальної комунікації щодо практичної діяльності з виявлення, фіксації, збирання, дослідження, оцінки та використання криміналістичної інформації.

Доведено, що використання положень антроподжерельної невербальної інформації включає в себе розробку принципів організації, а також методичних і тактичних рекомендацій щодо проведення організаційно-підготовчих дій до судового засідання.

До принципів використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні віднесено: 1) єдність діяльності та свідомості (будь-яка діяльність учасника кримінального провадження свідома, при цьому усвідомлення проявляється через поведінку, відповідно, між ними існує кореляційний стійкий зв'язок); 2) об'єктивність (об'єкт антроподжерельної невербальної інформації досліджується неупереджено, незалежно від ознак та властивостей учасника кримінального провадження, його вивчення, інших зовнішніх причин і умов та пізнається як через дію, так і через бездіяльність); 3) урахування взаємозв'язку фізіології та психології учасника кримінального провадження в інтерпретації антроподжерельної невербальної комунікації; 4) історичний підхід до вивчення антроподжерельних невербальних проявів учасника кримінального провадження (дослідження антроподжерельних невербальних проявів учасника кримінального провадження з урахуванням часових показників); 5) двохаспектність (виділення двох аспектів проявів учасника кримінального провадження: антроподжерельної вербальної та антроподжерельної невербальної поведінки відносно суб'єктивних і об'єктивних факторів-подразників на обставини, що підлягають доказуванню).

Третій розділ *«Система методів і засобів дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні»* складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто систему методів і засобів дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні, охарактеризовано традиційні та інноваційні методи та засоби її дослідження.

У *підрозділі 3.1. «Загальна характеристика системи методів і засобів дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні»* розглянуто розвиток методів і засобів дослідження в криміналістиці як синтезованих знань з інших галузей наук, які застосовуються у вирішенні криміналістичних ситуацій. Обґрунтовано думку про необхідність розширення меж традиційної для криміналістики методології дослідження антроподжерельної невербальної інформації з метою оптимізації

взаємодії учасників кримінального провадження та підвищення ефективності їх діяльності.

Розглянуто методологічні проблеми наукового пізнання, зокрема, питання про методи дослідження дійсності щодо обставин подій, які мали місце в минулому. Вони є ключовими для криміналістики, а відтак вимагають кореляційного наукового підходу та синтезу знань з інших наукових сфер. Серед таких методів, запозичених із загальної психології та використовуваних у криміналістиці, є психологічні методи: вивчення особистості, психологічного впливу та перевірки психологічних властивостей особистості.

Обґрунтовано поділ методів і засобів виявлення, сприйняття та декодування проявів антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні: 1) традиційні методи і засоби дослідження (чуттєво-раціональні, технічні методи і засоби пізнання, змішані); 2) інноваційні методи дослідження (верифікація, валідація, вербалізація, психофізіологічний).

Традиційні методи і засоби дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні поділено на: 1) чуттєво-раціональні: а) спостереження; б) порівняння; в) експеримент; г) моделювання; д) мовна комунікація; е) описування та ін.; 2) технічні засоби (пристрої, прилади, пристосування, механізми, апаратура тощо) дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні. Найвідомішими з них є: а) аудіо- і відеофіксація; б) дослідження із застосуванням поліграфа або його модифікованих видів. Науково-технічні досягнення сприяють розвитку й інших технічних засобів пізнання, які, однак, поки що не знайшли широкого визнання при дослідженні антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні (наприклад, тепловізор, плетизмограф); 3) змішані, які поєднують чуттєве і раціональне пізнання при одночасному застосуванні технічних засобів для дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні (ці методи є раціональним поєднанням двох вищезначених).

Обрання конкретного методу і засобу та його використання залежать від виду антроподжерельної невербальної інформації з урахуванням інших суб'єктивних і об'єктивних чинників.

У *підрозділі 3.2. «Традиційні методи і засоби дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні»* акцентовано увагу на тому, що спостереженню антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні притаманні такі властивості: 1) предметність; 2) цілісність; 3) структурність; 4) вибіркковість проявів; 5) активність проявів; 6) осмисленість проявів; 7) категоріальність; 8) константність; 9) апперцепція або проективність.

Підкреслено, що методи спостереження, опису, порівняння, вимірювання настільки тісно переплітаються при проведенні процесуальних дій, що їх практично неможливо відокремити один від одного. Спостереження за

проявами антроподжерельної невербальної інформації здійснюється через порівняльну діяльність, а порівняння її проявів проводиться за допомогою спостереження. Вимірювання проявів антроподжерельної невербальної інформації, що спирається на чуттєві дані, отримані при спостереженні (в основному вимірювання «на око»), має досить складну структуру (особливо точне вимірювання здійснюється за допомогою вимірювальних приладів та інструментів) та включає також прийоми спостереження й порівняння проявів антроподжерельної невербальної інформації.

Охарактеризовано ефективність спостереження в об'єднанні з такими методами, як криміналістичне розпізнавання, криміналістична діагностика, криміналістична ідентифікація, моделювання, експеримент, мовна комунікація.

Відзначено, що процес моделювання отримання антроподжерельної невербальної інформації є успішним тоді, коли спостерігається оптимальне сполучення багатьох формалізованих варіантів чи стану проявів антроподжерельної невербальної інформації об'єктів із їх неформалізованим аналізом.

Доведено, що використання поліграфа як традиційного засобу дослідження відображується у процесуальній і непроцесуальній формах кримінального провадження і є найперспективнішим технічним засобом для реєстрації проявів антроподжерельної невербальної інформації. Цей висновок підтверджується анкетуванням, в ході якого більшість спеціалістів (123 судді, 232 прокурори, 12 експертів та 204 слідчих) стверджує, що кримінальне процесуальне регулювання використання поліграфа наразі в межах проведення психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа є достатнім.

Обґрунтовано доцільність застосування відео- і аудіоматеріалів при дослідженні невербальної інформації, що надає такі можливості: 1) отримання джерела доказів, на якому зафіксовані прояви антроподжерельної невербальної інформації; 2) дослідження антроподжерельної невербальної інформації на відео- і аудіоматеріалах сприяє обґрунтуванню чи спростуванню наявних даних або отриманню нових про кримінально-релевантну подію; 3) синхронізацію антроподжерельної вербальної і невербальної інформації з виокремленням місць її невідповідності та подальший аналіз цих розбіжностей; 4) слідчий/прокурор/суддя мають необмежену кількість можливостей у перегляді наданих антроподжерельних невербальних даних, що зафіксовані у відео- і аудіоматеріалах для власного тлумачення побаченого (прослуханого); 5) демонстрацію наявного відео- і аудіоматеріалу всім учасникам кримінального провадження з тлумаченням побаченого (прослуханого) спеціалістом або експертом.

У підрозділі 3.3. «Інноваційні методи дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному

провадженні» розглянуто сутність таких методів, як верифікація, валідація, вербалізація та психофізіологічний метод.

Під верифікацією одержуваних відомостей запропоновано розуміти діяльність із застосування криміналістичних прийомів визначення відповідності або невідповідності інформації, що надходить в реальній дійсності, на основі виявлення всієї сукупності фактичних властивостей ознак правдивих повідомлень, мимовільних помилок і свідомого введення в оману слідчого/прокурора/судді/експерта щодо значущих для правильного вирішення кримінального провадження даних. Таким чином, верифікація розглядається не тільки як процедура, процес, підхід, але й як один із методів пізнання, тобто окремий метод перевірки інформації в кримінальному провадженні.

Сформульовано визначення терміна «валідація» як криміналістичного методу, що, ґрунтуючись на дослідженні антроподжерельної невербальної інформації, дозволяє здійснити підтвердження відповідності ходу та результатів кримінального провадження процесуальним нормам, криміналістичним правилам і рекомендаціям. Таким чином, валідація за допомогою проявів антроподжерельної невербальної інформації на практиці проводиться шляхом аналізу дотримання вимог процесуального закону, криміналістичних правил та рекомендацій у ході кримінального провадження й отриманого результату.

Під вербалізацією запропоновано розуміти криміналістичний метод словесного вираження змісту невербального за своєю суттю в кримінальному провадженні.

Доведено, що психофізіологічні складові учасника кримінального провадження мають зовнішнє відображення в проявах антроподжерельної невербальної інформації, зокрема, і в його поведінці в цілому. Застосування психофізіологічного методу дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні сприяє встановленню психологічного контакту з учасниками кримінального провадження і обранню тактики із використанням слідчим/прокурором прийомів переконання в правильності обраної позиції на початку досудового розслідування та дозволяє слідчому/прокурору закріпити цю позитивну установку та забезпечити активну діяльність учасника кримінального провадження в ході досудового розслідування.

Запропоновано на досудовому розслідуванні слідчому/прокурору встановлювати, під впливом яких емоцій та як характеризувався психічний та фізичний стан підозрюваного та свідка під час кримінально-релевантної події. Отримані в результаті відомості можуть бути використані як при обранні тактичних прийомів процесуальних дій, так і в наступній перевірці та криміналістичному аналізі даних з метою оцінки їх достовірності, а також при виявленні впливу злочинного посягання на психофізіологічний стан потерпілого.

Четвертий розділ «Тактика використання антроподжерельної невербальної інформації на досудовому розслідуванні» складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто особливості тактики сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації на досудовому розслідуванні та при проведенні допиту й обшуку.

У підрозділі 4.1. «Загальні положення тактики використання антроподжерельної невербальної інформації на досудовому розслідуванні» встановлено, що така інформація в порівнянні з іншими видами відомостей відіграє в кримінальному провадженні багатофункціональну роль, одночасно сприяючи виконанню цілого комплексу завдань.

Аналіз практики кримінального провадження показує, що використання положень антроподжерельної невербальної інформації зумовлює комплексне ефективне застосування їх на всіх стадіях кримінального провадження і по всіх кримінальних провадженнях. Оптимізувати його можна лише за умови створення цілісної системи криміналістичних правил і рекомендацій впровадження цих досягнень в кримінальне провадження.

Розроблено новий перспективний науково-праксеологічний напрямок – «використання положень антроподжерельної невербальної інформації», який відповідно є складовою загальних положень криміналістики, криміналістичної техніки, тактики і методики розслідування окремих видів злочинів. Активізовано теоретичні дослідження проблем використання положень щодо антроподжерельної невербальної інформації з метою уточнення понять, класифікацій, форм і прийомів використання, усунення виявлених суперечливих рекомендацій та розробки нових, спрямованих на оптимізацію кримінального провадження.

Констатовано інтеграцію знань психології і фізіології у криміналістику, об'єктом якої виступає людина та її діяльність у межах кримінального провадження, де антроподжерельна невербальна інформація відіграє особливу роль. Вона не тільки доповнює, а й підтверджує/спростовує встановлені обставини кримінального провадження, інакше кажучи, є «лакмусом». Подібний тип інтеграції положень про антроподжерельну невербальну інформацію в систему теоретичних і практичних знань криміналістичної тактики зумовлений природою такої інтеграції. У дослідженні показано, що інтеграційна сутність криміналістичної тактики не тільки зумовлена, але й корелює синтез знань у рамках її предмета та змісту антроподжерельної невербальної інформації. У цьому сенсі, синтезований характер криміналістичної тактики викликає необхідність осмислення її основних положень на міждисциплінарному рівні відносно положень про антроподжерельну невербальну інформацію.

Встановлено, що використання антроподжерельної невербальної інформації при прийнятті тактичного рішення слід розглядати відповідно до його складових напрямків: 1) організаційно-діяльничого; 2) інформаційно-діяльничого; 3) тактико-діяльничого. У свою чергу, тактика використання

невербальної інформації залежить від форми, змісту та обставин кримінального провадження; професійних знань, умінь та навичок посадових осіб – учасників кримінального провадження.

Доведено, що інтеграція та екстраполяція знань щодо антроподжерельної невербальної інформації в криміналістичну тактику повинна будуватися на рівні загальних теоретичних категорій, що відображає функціонування учасника в рамках кримінального провадження. При цьому в результаті синтезу основних положень антроподжерельної невербальної інформації в криміналістичній тактиці остання може бути не тільки уточнена і доповнена, а й системно узагальнена на основі цих знань.

Сформульовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення: а) тактики проведення окремих процесуальних дій з використанням положень антроподжерельної невербальної інформації, що розкривають закономірності проявів антроподжерельної інформації в міжособистісній взаємодії; б) процесу взаємодії учасників кримінального провадження на основі аналізу проявів антроподжерельної інформації; в) подолання протидії досудовому розслідуванню на основі аналізу проявів антроподжерельної інформації; г) використання на досудовому розслідуванні методів і засобів вивчення особистості на основі аналізу проявів антроподжерельної інформації; д) професійної підготовки фахівців у сфері правозастосування.

У *підрозділі 4.2. «Специфіка сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації під час проведення допиту»* обґрунтовано, що антроподжерельна невербальна інформація має суттєве значення для всіх трьох етапів проведення допиту, відіграє тактичну роль уже на етапі підготовки до допиту, у процесі вивчення слідчим/прокурором відомостей особистісного характеру про допитуваного.

Підкреслено, що на стадії підготовки до проведення допиту слідчому/прокурору необхідно попередньо вивчити фізичні та психічні складові допитуваного, провести цілеспрямований аналіз його емоційного й інформаційного стану, ознайомитися з даними стосовно проявів антроподжерельної невербальної інформації допитуваного, розробити й дослідити алгоритм поведінки слідчого/прокурора, дотримання якого забезпечить установа психологічного контакту під час робочої стадії допиту з урахуванням комплексу проявів антроподжерельної невербальної інформації допитуваного.

Рекомендовано під час допиту використовувати метод бесіди, що дозволяє встановити особливості вербальної комунікації, спостерігати й аналізувати емоційні прояви допитуваного на довільні теми.

Обґрунтовано, що при проведенні допиту, коли існує можливість отримання неправдивих показань, для фіксації проявів антроподжерельної невербальної інформації і захисту отриманих доказів від можливого звинувачення про вчинення в ході допиту незаконних дій з боку інших

учасників слідчої (розшукової) дії необхідно застосовувати додаткові технічні засоби (аудіо- або відеофіксацію).

Рекомендовано на робочій стадії допиту використовувати такі методи пізнання антроподжерельної невербальної інформації, як: спостереження (відкрите, приховане); спілкування (з усіма учасниками слідчої (розшукової) дії, із внесенням змін в обстановку, із демонстрацією володіння слідчим/прокурором певними даними, що мають вирішальне значення в кримінальному провадженні, із пред'явленням знаряддя злочину або інших об'єктів, що стосуються слідчої картини злочинної події); експеримент (щодо події злочину в цілому, окремих його обставин або інших фактів).

Доведено, що слід проводити аналіз та синтез не тільки поточного і звичайного стану допитуваного, але й конгруентність його вербальних і невербальних проявів оточенню, оскільки характерною ознакою приховування даних з боку допитуваного є невідповідність вербальної та невербальної складової спілкування. Цей процес спілкування (робоча стадія допиту) зумовлений внутрішньою боротьбою, напруженням, зосередженістю допитуваного з приводу конструювання та передачі ним неправдивих даних і його нездатністю у зв'язку з цим контролювати абсолютно всі прояви своєї поведінки. При приховуванні антроподжерельних невербальних проявів, які передають справжній емоційний стан, поведінка допитуваного зводиться до двох форм: 1) активна форма поведінки допитуваного, що включає: співпрацю; протидію; 2) пасивна форма поведінки допитуваного, що включає мінімізацію поведінкових актів при наданні показань.

Запропоновано з початку одночасного допиту двох чи більше вже допитуваних осіб увагу слідчого/прокурора спрямувати на виявлення ознак неправди в проявах антроподжерельної невербальної інформації (міміка, поза, жести та ін.).

У підрозділі 4.3. «Особливості сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації при проведенні обшуку» доведено, що спостереження за поведінковими невербальними проявами учасників обшуку є ефективним прийомом, який сприяє встановленню місць приховування шуканих предметів. У рамках подібного впливу слід використовувати все те, що може асоціюватися в учасників обшуку з об'єктом або способом приховування.

Доведено, що не можна розглядати використання положень антроподжерельної невербальної інформації як самоціль або нову універсальну парадигму обшуку. Повинен працювати алгоритм використання положень антроподжерельної невербальної інформації, що полягає у «сприйнятті проявів антроподжерельної невербальної інформації – інтерпретації (аналізу) з вербальною інформацією – формулюванням висновків – дією». Рекомендовано розробити невербальний порядок обміну інформацією для слідчої оперативної групи.

Акцентовано увагу на тому, що при проведенні обшуку за участю неповнолітніх враховується їх підвищена емоційність, невміння стримувати себе і спокійно реагувати на обшук. Необхідно уважно спостерігати за поведінкою таких осіб, відзначаючи невербальні прояви також інших учасників обшуку, що в результаті вплине на цілеспрямованість слідчої (розшукової) дії.

Розкрито значення невербального впливу на учасників обшуку, коли під час обшуку слідчий/прокурор, проявляючи спокій і впевненість у своїх діях, позитивно впливає на членів слідчої оперативної групи та нервово і збуджено на учасників обшуку. Такі невербальні прояви в поведінці учасників обшуку містять вказівки на місцезнаходження прихованого. У процесі обшуку доцільним є застосування також методу бесіди і його різновиду – прийому «словесної розвідки» (застосування провокативних запитань). Таке спілкування надає можливість дослідити прояви антроподжерельної невербальної інформації під час мовлення залежно від збільшення або зменшення нервового напруження учасників обшуку, що виражає їхній внутрішній стан: зміну голосу, тональності, міміки.

Наголошено на необхідності спостереження за проявами антроподжерельної невербальної інформації у поведінці учасників обшуку залежно від переміщення слідчого по приміщенню або ділянці місцевості. Поява під час огляду будь-якого об'єкта і виникнення в поведінці учасників обшуку ознак напруженості є вказівкою на значущість даного об'єкта та спонукає до більш ретельного аналізу. Інтерпретація антроподжерельних невербальних проявів учасників обшуку включає фактори психічного стану учасників обшуку та відрізняє реакції (наприклад, зацікавленості/байдужості), виявляє віднесеність реакції (до чого ця реакція може корелювати). Емоції учасників обшуку можуть мати лише орієнтовне значення, оскільки часто мають місце випадки імітації.

П'ятий розділ «Тактика використання антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні» складається з двох підрозділів, у яких розглянуто загальні положення та особливості тактики сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні.

У підрозділі 5.1. «Загальні положення тактики використання антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні» акцентовано увагу на тій обставині, що в судовому провадженні на засаді змагальності, об'єктивності й неупередженості відбувається реалізація сторонами кримінального провадження їх процесуальних прав і обов'язків. Діяльність судді у судовому провадженні регламентується відповідно до КПК України. Досліджуючи докази безпосередньо, суддя також отримує невербальну інформацію та одночасно є її джерелом для інших учасників кримінального провадження.

Доведено, що метою такого дослідження є однострійне сприйняття всіма учасниками судового провадження доказів та одночасно дієвими засобами

усунення зауважень до них. Дослідження доказів у судовому провадженні здійснюється у вербальній формі, де переплітаються вербальні та невербальні прояви. Важливого значення це набуває в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі судом присяжних. Рекомендовано здійснити відеофіксацію для можливості подальшого дослідження судом записаного матеріалу, але поки така відеофіксація можлива на підставі ухвали суду, і тільки в тому випадку приймається таке рішення, коли враховані думки обох сторін і створені умови для проведення відеофіксації без шкоди для кримінального провадження. Відеофіксація дає змогу дослідити невербальну і вербальну комунікацію, що супроводжують одна одну, знаходячись у складній конгруентній багаторівневій взаємодії.

Обґрунтовано, що сторони, володіючи знаннями тактики використання невербальної інформації в судовому провадженні, застосовують: 1) вербальну комунікацію, де мова – знакова система; 2) невербальну комунікацію, де мають місце немовні знакові системи; 3) обидва канали.

Переорієнтовано до потреб криміналістичної тактики використання антроподжерельної невербальної інформації, одержуваної прокурором/судею в судовому провадженні, з позицій комплексного підходу на основі розробки нових і вдосконалення наявних прийомів виявлення та інтерпретації ознак і властивостей правди, брехні, наявності та відсутності мимовільних спотворень істини. Обґрунтовано важливість одночасності в аналізі показань учасника кримінального провадження щодо брехні, спотворення інформації та правдивих повідомлень і показань, які є добросовісною помилкою.

Доведено, що невербальний зворотній комунікативний зв'язок між учасниками судового провадження сприятливо впливає на взаємини між ними, однак може мати як позитивний результат (сприятлива, безконфліктна ситуація), так і негативний результат (несприятлива, конфліктна ситуація). У свою чергу, негативний результат супроводжує або породжує деструктивні взаємини між учасниками судового провадження до, під час та після нього. Антроподжерельні невербальні прояви виявляють та демонструють позитивне, негативне та нейтральне ставлення до зовнішньої або внутрішньої інформації.

Виявлено групи об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на використання положень антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні. Кожен учасник кримінального провадження сприймає прояви антроподжерельної невербальної інформації з боку обвинуваченого і свідка. Ці спостереження дають змогу підтвердити або спростувати окремі факти щодо кримінально-релевантної події.

Запропоновано основні завдання криміналістичної складової використання положень антроподжерельної невербальної інформації доказування в суді: 1) сприяння аналізу сукупності фактів з метою забезпечення системного сприйняття процесу досудового розслідування; 2) доповнення фактів, на основі яких обґрунтовуються обставини кримінально-релевантної події; 3) викриття недостовірних доказів.

Тактичні прийоми використання положень антроподжерельної невербальної інформації у судовому провадженні засновані на психофізіології особистості та міжособистісних відносинах, перш за все – на психофізіологічних основах формування показань обвинуваченого/потерпілого/свідка, а також психофізіологічній характеристиці учасників судового провадження, психології обвинувачення і захисту.

У *підрозділі 5.2. «Особливості сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні»* наголошено, що невербальне спілкування в межах судового провадження зумовлює організацію взаємодії мовних та немовних засобів із зовнішньою формою їх виявлення. У судовому провадженні мовні засоби разом з немовними підсилюють або послаблюють дію одного, розкриваючи дійсну сутність. Це підсилення/послаблення розглядається у формі обґрунтування/спростування даних.

Доведено позитивне значення використання положень антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні, яка не тільки доповнює та збагачує комунікацію, а й індивідуалізує її. Встановлено, що одне й те ж слово, будучи доповнено антроподжерельною невербальною складовою (міміка, жест, інтонація тощо), свідчить про різний зміст.

Рекомендовано під час підготовки до судового допиту вивчити прояви антроподжерельної невербальної інформації допитуваного, що дозволить тактично визначити доцільні моменти для контрольних питань, спланувати послідовність допиту свідків/потерпілих/обвинувачених, обрати тактико-психологічні прийоми, а також верифікувати одержані показання.

Ознайомлення з даними про прояви антроподжерельної невербальної інформації особи допитуваного дозволяє прокурору/захиснику сконструювати власну тактику допиту і поведінку (манеру, стиль, темп), передбачити ситуацію, яка складеться в період допиту. Спостереження за антроподжерельними невербальними проявами дозволяє виявити низку ознак, що вказують на правдивість чи неправдивість показань допитуваного. Вони виникають під час вільної розповіді в суді як реакція на уточнювальні запитання, на пред'явлення доказів тощо (наприклад, тремтіння голосу, паузи та зупинки, надто повільне або надто швидке давання показань, спітніння, перехреснення рук/ніг, мімічні вирази, стримування/напруження тощо).

У ході судового розгляду антроподжерельні невербальні прояви активно використовуються стороною обвинувачення/захисту для переконання присутніх і маніпулювання ними з метою спрямування їх поведінки в потрібному напрямку. Однак прояви антроподжерельної невербальної інформації можуть слугувати не тільки інструментом впливу на учасників процесу, але й для відображення їхньої реакції на такі дії. Найчастіше реакція учасників судового розгляду на поведінку один одного проявляється у міміці, рідше – у жестах (на відміну від жестів, міміка та погляд гірше піддаються контролю і видають внутрішній стан людини незалежно від її волі).

У ході судового засідання створюється асиметрична (а нерідко й конфліктна) ситуація спілкування. Обвинувач і захисник, які ведуть опитування свідка/потерпілого/обвинуваченого, володіють риторичними прийомами, вони усвідомлено користуються вміннями і навичками впливу.

Сторони обвинувачення та захисту нерідко попередньо обговорюють зі своїми свідками лінію їх поведінки в судовому засіданні, а також можливі запитання та відповіді. Тому у випадку, коли протилежна сторона намагається вивести свідка з рівноваги, примусити нервувати і хвилюватися, антроподжерельні невербальні прояви будуть відбиватися, у першу чергу, у вигляді м'язового напруження, тривожного погляду, моргання, частой зміни положення тіла, підвищення голосу, прокручування деталей одягу чи прикрас.

Сприйняття виступу захисника/прокурора та його судження про вину або невинуватість обвинуваченого впливає на антроподжерельні невербальні прояви учасників судового розгляду. Позитивно на користь захисника/прокурора будуть впливати такі характерні прояви: грамотність, швидкість та вільне мовлення, помірний візуальний контакт, узгодженість каналів (тобто, уникнення суперечностей між словами та виразом обличчя, а також між двома різними невербальними проявами (голос і жести)), впевнені та різноманітні тони, розкуті та цілеспрямовані жести.

Встановлено, що: 1) стиль «активних» захисників (гучність і швидкість мовлення, відкритий зоровий контакт, емоційні й сильні жести, великий і важкий для розуміння обсяг промови) оцінюється як більш ефективний, ніж пасивний стиль; 2) привабливі обвинувачені розглядаються як менш винні у вчиненні злочину, ніж їх непривабливі колеги, і судді можуть схилитись до більш м'яких вироків; 3) ефект виразу обличчя (щасливий, сумний, злий, розгніваний) обвинуваченого впливає на сприйняття винуватості, серйозності діяння та суворості покарання.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладені основні результати дисертаційного дослідження щодо сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні.

1. Наукові розробки проблематики невербальної інформації в криміналістиці здійснювалися в три етапи: 1) поява окремих досліджень медичної та психологічної спрямованості, які заклали основи для введення поняття «невербальна інформація» в науковий обіг; 2) екстраполяція та адаптація методів і засобів наукового пошуку (технічних, психологічних, медичних та інших наук) в криміналістичних дослідженнях; 3) введення в криміналістичну термінологію і методологію нових підходів, зокрема, застосування невербальної інформації для вирішення завдань кримінального провадження.

На теоретичному рівні синтез загальних теорій криміналістики, психології та фізіології, який здійснюється з метою підвищення ефективності

практичного вирішення завдання кримінального провадження, об'єктивно затребуваний і зумовлений безсумнівною близькістю об'єктно-предметних відносин цих сфер знань, однак у специфічному для кожної аспекті (криміналістичного, психологічного, фізіологічного).

2. Наукові положення про невербальну інформацію в кримінальному провадженні перебувають на стику криміналістики, психології і фізіології, ґрунтуються на їхньому категоріальному апараті, сприяють виконанню завдання кримінального провадження, а також забезпеченню ефективного, оперативного, повного досудового розслідування і судового розгляду.

Аналіз наукових джерел, присвячених сприйняттю та використанню антроподжерельної невербальної інформації, дозволяє розглядати її у трьох аспектах: 1) психофізіологічному; 2) особистісному (вплив особливостей учасника – суб'єкта сприйняття на закономірності кримінального провадження); 3) соціальному (вплив суспільних факторів на учасника кримінального провадження).

Застосування положень антроподжерельної невербальної інформації в криміналістиці і кримінальному провадженні супроводжується такими тенденціями: 1) інтеграція положень про антроподжерельну невербальну інформацію є закономірним процесом і зумовлена дією двох основних факторів: з одного боку, потребами практики кримінального провадження, з іншого – загальними закономірностями розвитку системи наукового знання криміналістики; 2) ефективність практичного використання антроподжерельної невербальної інформації залежить від ступеня теоретичного висвітлення цього процесу в кримінальному провадженні; 3) об'єктивно затребуваною формою синтезу положень антроподжерельної невербальної інформації в криміналістику є їх інтеграція на теоретичному рівні з метою наукового забезпечення кримінального провадження; 4) подібна форма інтеграції знань продиктована історичними традиціями вирішення даної проблеми в криміналістиці, сучасним станом її окремих теорій і відповідає характерним для теперішнього часу особливостям процесів інтеграції в юридичній науці.

3. Антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні – це відомості особистісного характеру щодо психологічних, фізіологічних, соціальних та інших властивостей і ознак стану та мовлення (або проявів позамовного спілкування) осіб, залучених до кримінального провадження, з метою з'ясування їх відношення до розслідуваної події.

Джерелами походження зазначеної інформації є зовнішність учасника кримінального провадження, його емоційний стан, супутні ознаки.

4. Видами невербальної інформації в кримінальному провадженні є: 1) невербальна інформація, що наявна у речах матеріальної обстановки (енвайроментджерельна); 2) антроподжерельна невербальна інформація, що надходить із зовнішності учасника кримінального провадження (статична), та антроподжерельні функціональні прояви почуттів і думок (динамічна).

Антроподжерельна невербальна інформація є найбільш інформативною в кримінальному провадженні та може бути класифікована на підвиди за відповідними проявами: 1) кінесична (жестова; мімічна; пантомімічна; тактильна; міремічна); 2) паралінгвістична (фонаційна; респіраторна).

5. Антроподжерельна невербальна інформація має допоміжне, орієнтовне значення у процесі доказування. Відповідно до чинного КПК України така інформація має доказове значення у кримінальному провадженні тільки під час проведення психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа. Організаційно-тактичне значення антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні вбачається у такому: 1) розуміння учасниками кримінального провадження місця та змісту невербальної складової у кримінальному провадженні; 2) виокремлення учасниками кримінального провадження співвідношення вербальної та невербальної складової в комунікації; 3) перевірка учасниками кримінального провадження відповідності невербальних проявів вербальним у ході кримінального провадження; 4) перевірка отриманої інформації на відповідність (достовірність) кримінально-релевантній події, що мала місце; 5) прийняття процесуального рішення в кримінальному провадженні, визначення лінії поведінки слідчого/прокурора/судді, побудови планів конкретних дій; 6) вихідне орієнтування учасників кримінального провадження (суб'єктів пізнання) щодо того, яку саме тактику обрати для певної процесуальної дії; 7) моделювання комунікативних систем діяльності з підготовки, вчинення і приховання злочинів, яке б відповідало дійсності та розкривало зміст кримінально-релевантної події, що мала місце в минулому; 8) застосування тактичних рекомендацій щодо оптимізації кримінального провадження.

6. Принципами використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні є: 1) єдність діяльності і свідомості; 2) об'єктивність; 3) урахування взаємозв'язку фізіології та психології учасника кримінального провадження в інтерпретації антроподжерельної невербальної комунікації; 4) історичний підхід до вивчення антроподжерельних невербальних проявів; 5) двохаспектність проявів вербальної та антроподжерельної невербальної поведінки.

7. Методи і засоби дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні можна поділити на: традиційні методи і засоби дослідження та інноваційні методи дослідження.

8. До традиційних методів і засобів дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні віднесено чуттєво-раціональні, технічні й змішані. До перших належать методи: спостереження; порівняння; експерименту; моделювання; мовної комунікації; опису. Технічними методами та засобами є аудіо- і відеофіксація і дослідження із застосуванням поліграфа або його модифікованих видів. Змішані методи поєднують чуттєве і раціональне пізнання при одночасному застосуванні технічних засобів дослідження антроподжерельної невербальної інформації

в кримінальному провадженні. Обрання конкретного методу і засобу та його використання залежить від виду антроподжерельної невербальної інформації, категорії кримінального провадження, особи зловмисника, криміналістичної ситуації, обставин кримінально-релевантної події та здійснюється з урахуванням інших суб'єктивних і об'єктивних чинників.

При застосуванні традиційних методів і засобів важливим є дослідження як антроподжерельної вербальної, так і антроподжерельної невербальної складової слідчим/прокурором/суддею/експертом.

9. Інноваційними методами дослідження антроподжерельної невербальної інформації є:

1) верифікація – криміналістичний метод, який, ґрунтуючись на дослідженні антроподжерельної невербальної інформації, дозволяє здійснити індивідуальну інформаційну взаємодію його учасників, в якій реалізується перевірка відповідності отриманих відомостей фактичним обставинам кримінально-релевантної події, що мала місце;

2) валідація – криміналістичний метод, який, ґрунтуючись на дослідженні антроподжерельної невербальної інформації, дозволяє здійснити підтвердження дотримання процесуальних норм і відповідності криміналістичним правилам і рекомендаціям ходу та результатів кримінального провадження;

3) вербалізація – криміналістичний метод словесного опису змісту, невербального за своєю суттю;

4) психофізіологічний метод – це метод аналізу психофізіологічних складових учасника кримінального провадження з метою сприяння встановленню психологічного контакту та обрання оптимальної тактики поведінки.

10. До загальних положень тактики використання антроподжерельної невербальної інформації належать: 1) невербальне спілкування як складова частина процесу взаємодії слідчого/прокурора/експерта/спеціаліста з іншими учасниками кримінального провадження; 2) вплив антроподжерельних невербальних проявів на характер міжособистісних взаємин; 3) місце і роль антроподжерельної невербальної інформації у плані отримання криміналістичної інформації різнобічні та багато в чому визначаються змістом і спрямованістю здійснюваних процесуальних дій; 4) сприймаючи і використовуючи антроподжерельну невербальну інформацію, можна не тільки встановити внутрішній емоційний стан особи, що важливо для визначення тактики подальшої взаємодії з нею, а й отримати іншу інформацію (наприклад, приховану), що стосується кримінально-релевантної події.

Стадії використання антроподжерельної невербальної інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій: 1) підготовчий етап (попереднє вивчення особи як джерела антроподжерельної невербальної інформації, вирішення питання про доцільність застосування технічних засобів фіксації антроподжерельної невербальної інформації; 2) робочий етап

(сприйняття антроподжерельної невербальної інформації, дешифрування антроподжерельної невербальної інформації, аналіз виявленого змісту антроподжерельної невербальної інформації (види, співвідношення між ними, превалювання, співвідношення вербальної і невербальної інформації та наявність суперечностей тощо), вибір і застосування тактичних прийомів у ході слідчої (розшукової) дії на основі проведеного аналізу); 3) заключний етап (фіксація проявів антроподжерельної невербальної інформації, кінцевий аналіз, прийняття тактичних і процесуальних рішень на основі отриманої антроподжерельної невербальної інформації).

11. Специфіка сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації під час проведення допиту полягає в тому, що відомості про властивості й стани допитуваного та прояви антроподжерельної невербальної інформації, сприйняті й використані слідчим/прокурором на початку допиту, сприяють швидкому орієнтуванню слідчого/прокурора в ситуації, обранню ним подальшої оптимальної лінії власної поведінки та вибору засобів впливу на наступних стадіях допиту для досягнення загальної мети допиту, а також виконання його окремих завдань.

Особливості сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації під час проведення допиту полягають у тому, що: 1) сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації дозволяє побудувати тактику допиту учасника кримінального провадження у вигляді: підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії – оцінка ситуації слідчої (розшукової) дії – виявлення та декодування проявів антроподжерельної невербальної інформації слідчої (розшукової) дії – використання антроподжерельної невербальної інформації при діагностиці психофізіологічного стану учасника слідчої (розшукової) дії – застосування вибіркової системи тактичних комбінацій, що веде до підвищення ефективності слідчої (розшукової) дії; 2) встановлення психологічного контакту і використання антроподжерельної невербальної інформації під час допиту здійснюється в процесі розпізнавання слідчим/прокурором ситуації слідчої (розшукової) дії, і навпаки, це дозволяє не тільки встановлювати контакт, а й рефлексивно керувати процесом слідчої (розшукової) дії; 3) отримані результати допиту повинні бути зафіксовані та оцінені як попередні, що відображають тенденції у взаєминах слідчого/прокурора і допитуваного, наявність у допитуваного знань щодо кримінально-релевантної події.

Під час допиту мотиви та істинне ставлення його учасників можна виявити завдяки сприйняттю і використанню антроподжерельної невербальної інформації. Водночас, прояви антроподжерельної невербальної інформації допитуваного визначаються його психофізіологічним станом, який багато в чому обумовлений ситуаціями (моментами), що виникають в процесі слідчої (розшукової) дії. В результаті сприйняття проявів антроподжерельної невербальної інформації виявляється система психофізіологічних реакцій

(вербальних і невербальних), що дозволяють діагностувати стан допитуваного, простежити його взаємозв'язок з наявною криміналістичною ситуацією і на основі цього обирати і застосовувати системи тактичних комбінацій.

12. Спостереження за проявами антроподжерельної невербальної поведінки осіб в процесі обшуку може і має допомогти слідчому/прокурору вжити заходів проти спроб знищити або приховати речові докази, підтвердити правильність його дій або переконатися в необхідності внести зміни в послідовність обшуку, визначити об'єкти, які потребують більш детального або повторного дослідження. Це надасть можливість обрати правильну тактику обшуку, скласти правильне й об'єктивне уявлення про особу, щодо якої проводиться обшук.

З метою оптимізації сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації під час проведення обшуку видається доцільним сформулювати окремі рекомендації: 1) не слід відмовлятися від проведення обшуку в разі добровільної видачі шуканих предметів. Сприймаючи прояви антроподжерельної невербальної інформації учасників обшуку та відштовхуючись від них, необхідно провести обшук з метою встановлення місцезнаходження тих предметів, які могли бути не видані; 2) при проведенні обшуку слідчому/прокурору необхідно зайняти позицію спостерігача і фіксувати прояви антроподжерельної невербальної інформації учасників обшуку з метою виявлення предметів обшуку; 3) за необхідності використати в ході обшуку такий тактичний прийом, як емоційний експеримент для створення умов для зміни емоційного стану учасників обшуку та втрати контролю над проявами антроподжерельної невербальної інформації, що сприяє пошуку предметів; 4) в ході проведення обшуку слідчий/прокурор може використати прийоми рефлексивного управління (психологічного реагенту) для створення первинних умов для самостійного прийняття учасниками обшуку рішення про видачу шуканих предметів; 5) при проведенні обшуку в конфліктній ситуації слідчому/прокурору необхідно чітко дотримуватися етичних вимог, що пред'являються до його поведінки, а також професійно та обгрунтовано пояснювати учасникам обшуку ті чи інші обставини, що утворюють предмет розбіжностей. Використання антроподжерельної невербальної інформації в цій ситуації доцільне в рамках застосування таких методів, як метод переконання і метод рефлексії.

13. Невербальна інформація в судовому провадженні розуміється через невербальну комунікацію і являє собою обмін невербальними знаками та їх інтерпретацію. Дешифрування антроподжерельної невербальної інформації надає сторонам та судді велику кількість додаткової інформації, яку вони не можуть отримати по вербальних каналах спілкування за короткий проміжок часу спілкування. Така інформація розподілена на три групи: 1) про особистість кожного учасника кримінального провадження (соціальний і професійний статус, темперамент, емоційний стан, самооцінку, властивості, якості); 2) про ставлення учасників кримінального провадження один до одного (соціальний

і емоційній рівні), характер відносин між ними (домінування, байдужість, залежність, симпатія, антипатія), динаміку взаємин під час судового провадження; 3) про ставлення учасників кримінального провадження до самої кримінально-релевантної події та кримінального провадження в цілому (спокій, цікавість, нервозність, злість, нетерпіння).

Загальні положення тактики використання антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні полягають у таких рекомендаціях стороні обвинувачення і суду: 1) до початку засідання провести аналіз наявної вербальної та невербальної інформації; 2) брати до уваги тільки ту невербальну інформацію, яка є зрозумілою та не викликає сумнівів; 3) антроподжерельну невербальну інформацію, яку важко або неможливо дешифрувати, відкладати до отримання додаткових даних; 4) намагатися завжди зчитувати антроподжерельну невербальну інформацію учасників судового провадження, не виділяючи для цього спеціального часу, а також під час виконання інших завдань; 5) антроподжерельна невербальна інформація не тільки доповнює вербальну, але й може містити додаткові дані, на які завжди варто звертати увагу; 6) антроподжерельна невербальна інформація орієнтує, на що необхідно звернути увагу в подальшому спілкуванні; 7) існують два чинники, які постійно впливають на формування антроподжерельної невербальної інформації – психологічні та фізіологічні, які повністю свідчать про ставлення людини до предмета спілкування та надають про нього інформацію різного роду; 8) правильним є сприйняття, дослідження і використання вербальної і невербальної інформації одночасно.

14. Антроподжерельні невербальні прояви відіграють важливу роль у контексті судового провадження; під час судового засідання вони повинні сприйматися та використовуватися, оскільки учасники судового провадження не можуть не реагувати на те, що відбувається у судовому засіданні, а ці реакції проявляються лише в антроподжерельних невербальних проявах.

Репертуар антроподжерельних невербальних проявів сторін дуже обмежений (зміна міміки, жести і положення тіла). Для сторони обвинувачення та для сторони захисту дуже важливо бачити невербальні прояви судді на те, що відбувається у судовому засіданні. Це дозволяє їм адаптувати власну стратегію, змінювати її з метою досягнення бажаного результату.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Ващук О. П. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи : монографія / О. П. Ващук. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 430 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Ващук О. П. Класифікація брехні при розслідуванні злочинів / О. П. Ващук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – Том 4. – Ч. 1. – Вип. 20. – С. 114-116.

3. Ващук О. П. Класифікація невербальної інформації в криміналістиці / О. П. Ващук // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2013. – № 1(01). – С. 154-157.

4. Ващук О. П. Невербальна інформація як один із видів криміналістичної інформації / О. П. Ващук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – Одеса, 2013. – Вип. 6-2. – С. 110-113.

5. Ващук О. П. Метод пізнання невербальної інформації під час розслідування злочинів: спостереження / О. П. Ващук // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса : Юридична література, 2013. – Вип. 70. – С. 309-315.

6. Ващук О. П. Прийоми верифікації даних при проведенні слідчих (розшукових) дій / О. П. Ващук // Право і суспільство. – 2013. – Вип. 6. – С. 293-297.

7. Ващук О. П. Сучасні можливості використання невербальної інформації в розслідуванні злочинів / О. П. Ващук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Вип. 4.– Т. 2. – С. 145-147.

8. Ващук О. П. Можливості використання невербальної інформації при проведенні допиту / О. П. Ващук // Митна справа. – 2013. – № 5 (2.2). – С. 50-55.

9. Ващук О. П. Механізм слідоутворення завідомо неправдивих показань свідка при проведенні допиту / О. П. Ващук // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 287-289.

10. Ващук О. П. Тактика використання невербальної інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій / О. П. Ващук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2013. – Т. 26(65). – № 2-2. – С. 293-299.

11. Ващук О. П. Криміналістична класифікація ознак зовнішності людини: теоретичний аспект / О. П. Ващук // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев : Министерство юстиции Украины, 2013. – Вып. 58. – Ч. 2. – С. 32-34.

12. Ващук О. П. Слідчий як верифікатор достовірності криміналістичної інформації на досудовому розслідуванні / О. П. Ващук // Юридичний вісник. – 2013. – № 4. – С. 105-109.

13. Ващук О. П. К вопросу о криминалистическом исследовании невербальной информации, содержащейся в динамических признаках человека / О. П. Ващук // Криминалистика и судебная экспертиза. – 2014. – Вып. 59. – С. 196-203.

14. Ващук О. П. Криміналістична характеристика та класифікація самообмови при розслідуванні злочинів / О. П. Ващук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – Вип. 10-2. – С. 114-116.

15. Вашук О. П. Верифікація інформації у судовому провадженні з перегляду судових рішень / О. П. Вашук // Вісник кримінального судочинства : наук.-практ. журн. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Київ : Правова єдність, 2015. – № 3. – С. 22-27.

16. Вашук О. П. Складові емоційного стану потерпілого та їх вплив на його показання / О. П. Вашук // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Одеса : Юридична література, 2015. – Т. XVI. – С. 335-341.

17. Вашук О. П. Верифікація відомостей/даних на початку досудового розслідування / О. П. Вашук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Т. 3. – Вип. 6. – С. 89-92.

18. Вашук О. П. Співвідношення верифікації та валідації в кримінальному провадженні / О. П. Вашук // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – Київ : Піраміда, 2016. – Вип. 1. – С. 45-48.

19. Вашук О. П. Місце верифікації та валідації в судовому провадженні / О. П. Вашук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – Одеса, 2016. – Вип. 23. – С. 182-184.

20. Вашук О. П. Верифікація та валідація на досудовому розслідуванні / О. П. Вашук // Актуальні проблеми держави і права. – 2016. – Вип. 76. – С. 18-22.

21. Вашук О. П. Особливий порядок кримінального провадження: верифікація даних / О. П. Вашук // Актуальні проблеми політики. – 2016. – Вип. 58. – С. 251-257.

22. Вашук О. П. Вплив емоційного стану потерпілого на його показання / О. П. Вашук // Криміналістика і судова експертиза. – 2016. – Вип. 61. – С. 508-521.

23. Вашук О. П. Сучасні можливості верифікації невербальної інформації в межах кримінального провадження / О. П. Вашук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 213-216.

24. Вашук О. П. Негласні слідчі (розшукові) дії: верифікація даних / О. П. Вашук // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 4. – С. 306-309.

25. Вашук О. П. Особливості верифікації даних у судовому провадженні першої інстанції / О. П. Вашук // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – Вип. 2(11). – С. 87-90.

26. Вашук О. П. Питання верифікації та валідації у кримінальному провадженні: методи пізнання невербальної інформації / О. П. Вашук // Право України. – 2017. – № 6. – С. 159-163.

27. Вашук О. П. Використання невербальної інформації у розробці методики розслідування окремих категорій злочинів / О. П. Вашук // Наукові

праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Одеса : «Юридична література», 2017. – Т. 19. – С. 77-85.

28. Ващук О. П. Використання невербальної інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій / О. П. Ващук // Правова держава. – 2017. – Вип. 25. – С. 140-148.

29. Ващук О. П. Судова експертиза в межах кримінального провадження: психофізіологічне дослідження / О. П. Ващук // Вісник кримінального судочинства. – Київ : Правова єдність, 2017. – № 2. – С. 19-24.

30. Ващук О. П. Формування криміналістичної невербалістики / О. П. Ващук // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 11. – С. 203-206.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку:

31. Ващук О. П. Механизм слепообразования заведомо ложных показаний потерпевшего при допросе / О. П. Ващук // LEGEA ŞI VIAȚA. – 2013. – № 11(263) – Р. 42-45.

32. Ващук О. П. Определение термина «невербальная информация» в современной криминалистике / О. П. Ващук // Инновационное развитие общества в условиях интеграции правовых систем : сб. науч. ст. / ГрГУ им. Я. Купалы. – Гродно : ГрГМУ, 2013. – С. 376-379.

33. Ващук О. П. О классификации ложных показаний в уголовном производстве / О. П. Ващук // Проблемы уголовного процесса, криминалистики и судебной экспертизы ; СГЮА. – Саратов, 2014. – № 1(3). – С. 52-57.

34. Ващук О. П. Невербальна інформація у кримінальному судочинстві: допит / О. П. Ващук // Национальный юридический журнал: теория и практика. – Кишинев, 2014. – № 6(10). – С. 234-237.

35. Ващук О. П. Вплив стресу на емоційний стан потерпілого під час надання ним показань в кримінальному провадженні / О. П. Ващук // Evropský politický a právní diskurz. – 2016. – Т. 3. – Вип. 6 – С. 258-262.

36. Ващук О. П. Formation of criminalistical nonverbalistics / О. П. Ващук // LEGEA ŞI VIAȚA. – 2017. – № 12/2 (312). – Р. 35-37.

37. Ващук О. П. Формування криміналістичного підходу до вивчення невербальної інформації в кримінальному провадженні / О. П. Ващук // Visegrad Journal on Human Rights. – 2017. – № 5. – С. 58-65.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

38. Ващук О. П. Ложь и прочие формы обмана при проведении допроса / О. П. Ващук // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія»

та 165-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 30 лист. 2012 р.). У 2-х ч. – Одеса : Фенікс, 2012. – Ч. 2. – С. 407-409.

39. Вашук О. П. Місце лімбічної системи людини у невербальній комунікації / О. П. Вашук // Правова системи України: сучасні тенденції та фактори розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25-26 січ. 2013 р.). У 2-х ч. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2013. – Ч. II. – С. 87-88.

40. Вашук О. П. Деякі методи пізнання невербальної інформації в криміналістиці / О. П. Вашук // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 1-2 лют. 2013 р.). У 2-х ч. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2013. – Ч. II. – С. 92-93.

41. Вашук О. П. Щодо спостереження як методу пізнання невербальної інформації при розслідуванні злочинів / О. П. Вашук // Реформування та розвиток науки: сучасні виклики : матер. Міжнар. конф. (2 лют. 2013 р., м. Київ). У 2-х ч. – Київ : Юридичні науки, 2013. – Ч. 1. – С. 17-20.

42. Вашук О. П. Особливості класифікації брехні при розслідуванні злочинів / О. П. Вашук // Актуальні питання розвитку державності та правотворчої діяльності в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 02-03 лют. 2013 р.). У 2-х т. – Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2013. – Т. 2. – С. 62-64.

43. Вашук О. П. Обман як протидія розслідуванню злочинів / О. П. Вашук // Роль права та закону в громадянському суспільстві : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8-9 лют. 2013 р.) – Київ : Центр правових наукових досліджень, 2013. – С. 120-122.

44. Вашук О. П. Проблеми класифікації невербальної інформації у криміналістиці / О. П. Вашук // Право як ефективний суспільний регулятор : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15-16 лют. 2013 р.). У 2-х ч. – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – Ч. II. – С. 76-77.

45. Вашук О. П. Питання верифікації в допиті / О. П. Вашук // Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 16-17 лют. 2013 р.). – Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. – С. 110-112.

46. Вашук О. П. Невербальна інформація на попередній стадії допиту / О. П. Вашук // Стратегія і тактика правових реформ: виклики сучасності: зб. матер. Міжнар. юрид. наук.-практ. конфер. «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 05 бер. 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 251-254.

47. Вашук О. П. Вербалізація і верифікація в контексті проведення слідчих (розшукових) дій / О. П. Вашук // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії :

матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 30-31 бер. 2013 р.). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 216-218.

48. Вашук О. П. Динамічні ознаки людини : криміналістичне дослідження / О. П. Вашук // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (18-19 квіт. 2013 р., м. Сімферополь-Алушта). – Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. – С. 34-35.

49. Вашук О. П. Джерела отримання даних про особу злочинця на початковій стадії розслідування злочину / О. П. Вашук // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16-17 трав. 2013 р.). У 2-х т. / НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2013. – Т. 2. – С. 525-527.

50. Вашук О. П. Невербальна інформація в криміналістиці: вступ / О. П. Вашук // Невербальна інформація: наукові та практичні аспекти в криміналістиці : матер. Міжнар. кр. столу (м. Одеса, 17 трав. 2013 р.). – Одеса : Юрид. л-ра, 2013. – С. 14-17.

51. Вашук О. П. Окремий метод слідчого пізнання – слідче спостереження: структура / О. П. Вашук // Сучасні проблеми криміналістики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Колмакова (27-28 вер. 2013 р., м. Одеса). – Одеса : Юрид. л-ра, 2013. – С. 72-75.

52. Вашук О. П. Психологічні основи сприйняття, переробки та відображення невербальної інформації при розслідуванні злочинів / О. П. Вашук // Проблеми юриспруденції: теорія, практика, суспільний досвід : зб. матер. Міжнар. юрид. наук.-практ. конфер. «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 8 жовт. 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 219-221.

53. Вашук О. П. Верифікація при проведенні обшуку / О. П. Вашук // Юридична наука : проблеми та досягнення: матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 19 лют. 2013 р.). – Тернопіль, 2013. – С. 37-40.

54. Вашук О. П. Деякі аспекти механізму слідоутворення завідомо неправдивих показань свідка при проведенні допиту / О. П. Вашук // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матер. V-ї Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. XX-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 лист. 2013 р.). – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 226-228.

55. Вашук О. П. Щодо фіксації невербальної інформації в ході проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій / О. П. Вашук // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7-8 лист. 2013 р.). – Харків : Право, 2013. – С. 72-74.

56. Вашук О. П. Питання теорії криміналістичної класифікації ознак зовнішності людини / О. П. Вашук // Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 15-16 лист. 2013 р.). – Донецьк : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. – С. 98-100.

57. Вашук О. П. До питання про невербальну інформацію в криміналістиці / О. П. Вашук // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правова доктрина України» (м. Харків, 20-21 лист. 2013 р.). – Харків : Право, 2013. – С. 641-644.

58. Вашук О. П. Деякі аспекти класифікації брехні на досудовому розслідуванні / О. П. Вашук // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (27 лист. 2013 р., м. Одеса) / відп. за випуск Ю. П. Алєнін. – Одеса : Юрид. л-ра, 2013. – С. 331-333.

59. Вашук О. П. Актуальные вопросы механизма слепообразования заведомо ложных показаний потерпевшего / О. П. Вашук // Актуальные проблемы криминалистической тактики : матер. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 28 марта 2014 г.). – Москва : Юрлитинформ, 2014. – С. 43-46.

60. Вашук О. П. Деякі завдання невербальної інформації в кримінальному судочинстві / О. П. Вашук // Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах : матер. кр. столу (м. Київ, 4 квіт. 2014 р.). – Київ : ФОП Ліпкан О. С., 2014. – С. 124-126.

61. Вашук О. П. Некоторые принципы использования невербальной информации / О. П. Вашук // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (16-17 трав. 2014 р., м. Одеса). У 2-х т. – Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – Т. 1. – С. 749-751.

62. Вашук О. П. Возможности исследования невербальной информации, содержащейся в динамических признаках человека / О. П. Вашук // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матер. Міжнар. кр. столу (м. Одеса, 30 трав. 2014 р.). – Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – С. 30-32.

63. Вашук О. П. Актуальные вопросы слепообразования заведомо ложных показаний потерпевшего / О. П. Вашук // Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 5-6 груд. 2014 р. – Донецьк : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2014. – С. 103-104.

64. Вашук О. П. Возможность формирования понятий новых методов, способов, приемов и средств исследования в криминалистике / О. П. Вашук // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України:

матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 12-13 груд. 2014 р.). У 2-х ч. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Ч. II. – С. 131-133.

65. Ващук О. П. Возможности создания методики криминалистического исследования невербальной информации, содержащейся в динамических признаках человека / О. П. Ващук // Сучасне державоутворення та правотворення: питання теорії та практики: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12-13 груд. 2014 р.). У 2-х ч. – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. – Ч. II. – С. 100-102.

66. Ващук О. П. Приховування невербальних проявів допитуваним / О. П. Ващук // Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12-13 груд. 2014 р.). – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – С. 177-178.

67. Ващук О. П. Некоторые задачи исследования невербальной информации / О. П. Ващук // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики России и стран СНГ : матер. Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 85-летию со дня рождения проф., д-ра юрид. наук, засл. деятеля высшей школы Юрия Даниловича Лившица (4 апр. 2014 г., г. Челябинск). В 2-х ч. – Ч. II. – Челябинск : Цицеро, 2014. – С. 162-165.

68. Ващук О. П. О мотивационно-поведенческом факторе самоговора в расследовании преступлений / О. П. Ващук // Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза: матер. Междунар. науч.-практ. конф. (27-28 марта 2015 г., г. Кишинев). В 2-х ч. – Кишинев, 2015. – Ч. 2. – С. 66-68.

69. Ващук О. П. Щодо деяких типових слідчих ситуацій при самообмові підозрюваного / О. П. Ващук // Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.). – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – С. 112-113.

70. Ващук О. П. Щодо деяких загальних питань дослідження невербальної інформації у ході допиту / О. П. Ващук // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (22-23 квіт. 2015 р., м. Одеса). – Одеса : ОДУВС, 2015. – С. 114-115.

71. Ващук О. П. Складові самообмови: причини та ознаки / О. П. Ващук // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (15-16 трав. 2015 р., м. Одеса). У 2 т. Т. 2. – Одеса : Юрид. л-ра, 2015. – С. 385-387.

72. Ващук О. П. Щодо складових емоційного стану учасників кримінального провадження / О. П. Ващук // Актуальні питання

державотворення в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (22 трав. 2015 р., м. Київ). – Київ: Прінт-Сервіс, 2015. – С. 410-412.

73. Вашук О. П. Щодо методів виходу зі стресового стану потерпілого на попередній стадії допиту / О. П. Вашук // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матер. Міжнар. кр. столу (29 трав. 2015 р., м. Одеса) ; НУ ОЮА ; ПРЦ НАПрН України. – Одеса : Юрид. л-ра, 2015. – С. 51-53.

74. Вашук О. П. Дослідження невербальної інформації при проведенні слідчих дій на досудовому розслідуванні / О. П. Вашук // Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування : матер. дистанц. конф. (м. Одеса, 2 квіт. 2016 р.) ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Юрид. л-ра, 2016. – С. 28-30.

75. Вашук О. П. Термін «Невербальна інформація» і «невербалістика» в криміналістиці / О. П. Вашук // Мова криміналістики : матер. наук. семінару (22 квіт. 2016 р., м. Одеса). – Одеса, 2016. – С. 23-26.

76. Вашук О. П. Можливості використання невербальної інформації в кримінальному провадженні / О. П. Вашук // Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie «Europska tradicia v medzinarodnom prave: uplatnovanie ľudskych prav» (6-7 maj 2016) / Paneuropska vysoka skola, Fakulta prava. – Bratislava, 2016. – С. 204-206.

77. Вашук О. П. Деякі аспекти використання невербальної інформації при проведенні слідчих дій / О. П. Вашук // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (20 трав. 2016 р., м. Одеса). У 2 т. – Одеса : Юрид. л-ра, 2016. – Т. 2. – С. 364-366.

78. Вашук О. П. Зародження нової концепції фіксації невербальної інформації в судовому провадженні / О. П. Вашук // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матер. IV Міжнар. кр. столу (27 трав. 2016 р., м. Одеса) / НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України. – Одеса : Юрид. л-ра, 2016. – С. 31-34.

79. Вашук О. П. Підстави для класифікації неправдивих показань у криміналістиці / О. П. Вашук // Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування : матер. дистанц. конф. (м. Одеса, 25 лист. 2016 р.) ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Юрид. л-ра, 2016. – С. 39-40.

80. Вашук О. П. Інструментальні методи дослідження невербальної інформації / О. П. Вашук // Значення та особливості застосування спеціальних знань у розслідуванні : матер. кр. столу (09 груд. 2016 р., м. Одеса). – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 18-20.

81. Вашук О. П. Окремі питання процесу передачі невербальної інформації: криміналістичний аспект / О. П. Вашук // Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства : матер. Всеукр.

наук.-практ. конф., присвяч. до 70-річчя д.ю.н., проф. Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 21 квіт. 2017 р.). – Одеса : Юрид. л-ра, 2017. – С. 270-273.

82. Вашук О. П. The Development of the Doctrine of Non-Verbal Information in Theory of Criminalistics / О. П. Вашук // IX International Conference «Exploration, education and progress in the third millennium» (5th May 2017, Galati). – Galati, 2017. – С. 43.

83. Вашук О. П. Щодо виокремлення напрямів дослідження тактики використання невербальної інформації в криміналістиці / О. П. Вашук // Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. до 20-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 170-річчя Одеської школи права (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 422-424.

84. Вашук О. П. Місце невербальної інформації в криміналістичній тактиці: тактичне рішення / О. П. Вашук // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матер. V Міжнар. кр. столу (26 трав. 2017 р., м. Одеса). – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 22-25.

85. Вашук О. П. Research direction of tactics of use nonverbal information in criminalistic / О. П. Вашук // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матер. V Міжнар. круг. столу (26 трав. 2017 р., м. Одеса). – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 25-27.

86. Вашук О. П. Завдання криміналістичної невербалістики / О. П. Вашук // Одеські юридичні читання : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10-11 лист. 2017 р.). – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 171-172.

87. Вашук О. П. Складові терміна «криміналістична невербалістика» / О. П. Вашук // Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матер. Міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). У 2 ч. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – Ч. 1. – С. 207-208.

88. Вашук О. П. Криміналістичний підхід до вивчення невербальної інформації / О. П. Вашук // Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування : матер. III дистанц. наук. конф. до 20-річчя НУ ОЮА та 170-річчя Одеської школи права (м. Одеса 11 грудня 2017 р.). – Одеса : Юрид. л-ра, 2017. – С. 11-13.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації :

89. Вашук О. П. Щодо криміналістичної класифікації зовнішності людини / О. П. Вашук // Новітні наукові дослідження держави і права – 2013: зб. наук. пр. / за ред. П. М. Шاپірка, О. В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2013. – С. 27-29.

90. Вашук О. П. Використання невербальної інформації при проведенні допиту: теоретичні питання / О. П. Вашук // *Карпатський правничий часопис*. – 2013. – Вип. 1(01). – С. 17-21.

91. Вашук О. П. О принципах использования невербальной информации в уголовном судопроизводстве / О. П. Вашук // *Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика* : зб. наук. пр. У 2-х т. – Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2014. – Т. 1. – С. 62-68.

92. Вашук О. П. Возможности классификации ложных показаний / О. П. Вашук // *Криміналіст першодрукований*. – 2015. – Вип. 10. – С. 58-61.

93. Вашук О. П. Polygraph and Psycho-Physiological Diagnostics of Personalit / О. Vashchuk // *Polygraph and Psycho-Physiological dsagnostics of personality. Compendium of lectures* Odesa: Publishsng House «Helvetica», 2015. – 44 p.

94. Вашук О. П. Характеристика факторов и признаков самооговора подозреваемого в уголовном производстве / О. П. Вашук // *Криміналістика и судебная экспертология: наука, обучение, практика XI* : сб. науч. статей. – Вильнюс, 2015. – С. 225-233.

95. Вашук О. П. Поліграфологічна та психофізіологічна діагностика особистості : навч.-метод. посіб. / О. П. Вашук. – Одеса : Юрид. л-ра, 2016. – 84 с.

96. Вашук О. П. Криміналістична невербалістика : навч.-метод. посіб. / О. П. Вашук. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 88 с.

97. Вашук О. П. Психофізіологічна діагностика особистості : навч.-метод. посіб. / О. П. Вашук. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 108 с.

98. Вашук О. П. Формирование методики психофизиологической экспертизы в уголовном производстве / О. П. Вашук // *Криміналістика и судебная экспертология* : наука, обучение, практика XIII : сбор. науч. трудов. – Вильнюс, 2017. – Ч. 2. – С. 478-485.

99. Вашук О. П. Criminalistic investigation of non-verbal information: opportunities and prospects / О. П. Вашук // *Криміналіст першодрукований*. – 2017. – № 14. – С. 47-53.

АНОТАЦІЯ

Вашук О. П. Антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні: криміналістичні засади. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018.

Дисертація є першою в Україні кваліфікаційною науковою працею, у якій запропоновано комплексну криміналістичну концепцію сприйняття та використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні.

Визначено ступінь наукової розробленості проблеми дослідження та застосування невербальної інформації в криміналістиці. Охарактеризовано загальні наукові положення сприйняття та використання невербальної інформації в кримінальному провадженні. Визначено поняття та джерела антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні та здійснено її класифікацію. Охарактеризовано значення антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні. Сформульовано принципи використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні. Диференційовано методи і засоби дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні. Охарактеризовано традиційні методи і засоби дослідження антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні та запропоновано інноваційні методи її дослідження. Визначено загальні положення тактики використання антроподжерельної невербальної інформації на досудовому розслідуванні. Окреслено специфіку сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації під час проведення допиту. Сформульовано практичні рекомендації щодо сприйняття і використання антроподжерельної невербальної інформації під час проведення обшуку. Визначено загальні положення тактики використання антроподжерельної невербальної інформації в судовому провадженні й запропоновано тактичні рекомендації сприйняття та її використання в судовому провадженні.

Ключові слова: невербальна інформація, антроподжерельна невербальна інформація, метод дослідження, верифікація, валідація, принцип використання, тактика використання.

АННОТАЦІЯ

Ващук О. П. Антропогенная невербальная информация в уголовном производстве: криминалистические основы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». Одесса, 2018.

Диссертация является первой в Украине квалификационной научной работой, в которой предложена комплексная криминалистическая концепция восприятия и использования антропогенной невербальной информации в уголовном производстве.

Определена степень научной разработанности проблемы исследования и использования невербальной информации в криминалистике. Охарактеризованы общие научные положения восприятия и использования невербальной информации в уголовном производстве. Определено понятие и источники антропогенной невербальной информации в уголовном производстве и осуществлена ее классификация. Охарактеризовано значение антропогенной невербальной информации в уголовном производстве. Сформулированы принципы использования антропогенной невербальной информации в уголовном производстве. Дифференцированы методы и средства исследования антропогенной невербальной информации в уголовном производстве. Охарактеризованы традиционные методы и средства исследования антропогенной невербальной информации в уголовном производстве и предложены инновационные методы ее исследования. Определены общие положения тактики использования антропогенной невербальной информации на досудебном расследовании. Определена специфика восприятия и использования антропогенной невербальной информации при проведении допроса. Сформулированы практические рекомендации по восприятию и использованию антропогенной невербальной информации при проведении обыска. Определены общие положения тактики использования антропогенной невербальной информации в судебном производстве и предложены тактические рекомендации восприятия и ее использования в судебном производстве.

Ключевые слова: невербальная информация, антропогенная невербальная информация, метод исследования, верификация, валидация, принцип использования, тактика использования.

SUMMARY

Vashchuk O. P. Anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings: criminalistical principles. – Manuscript.

The Thesis for the Degree of Doctor of Law in Specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; court examination; operative-investigative action. – National University «Odesa Law Academy». Odesa, 2018.

The thesis is the first qualification scientific work in Ukraine, which offers a comprehensive criminalistical concept of the perception and use of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings.

The degree of scientific development of the problem of research and use of nonverbal information in criminalistics has been determined. The main stages of scientific development of nonverbal information are singled out. The general scientific positions on perception and use of nonverbal information in criminal proceedings are characterized. The necessity to integrate the provisions of anthropogenic nonverbal information as a complex dynamic system into the theory of criminalistics, which includes the practice of criminal proceedings and

criminalistical recommendations, aimed at improving this practice, is substantiated. The concept of perception and use of anthropogenic nonverbal information is developed.

The concept and sources of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings are defined and its classification is carried out. The scientific category «anthropogenic nonverbal information» was introduced into the doctrinal circulation, which is proposed to be defined as information of a personality about psychological, physiological, social and other properties and signs of state and speech (or manifestations of non-linguistic communication) of persons involved in criminal proceedings, with the aim of clarification of their relation to the investigated event.

The types of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings are characterized, in the basis of classification of which are two classes of manifestation of nonverbal information: kinesic (gestural, mimic, pantomimetic, tactile, myremic manifestations) and paralinguistic (fonetic, respiratory manifestations). The functions of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings are defined. The significance of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings is described. Nonverbal information is defined as a kind of criminalistical information and its significance in criminal proceedings is disclosed. The principles of use of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings (unity of activity and consciousness, objectivity, taking into account the relationship of physiology and psychology, historical approach, two-dimensional manifestations) are formulated.

Methods and means of research of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings are differentiated into traditional and innovative. Traditional methods and means of research of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings (sensory-rational, technical methods and means of research, mixed) and innovative methods of research (verification, validation, verbalization, psychophysiological method) are described. The general provisions of the tactics of use of anthropogenic nonverbal information on pre-trial investigation are defined: circulating in criminal proceedings at the stages of pre-trial investigation and court proceedings; subjects of perception and use are all participants in criminal proceedings; primarily non-procedural form of implementation; the focus on information provision for pre-trial investigation and court proceedings.

The specificity of the perception and use of anthropogenic nonverbal information during the interrogation is outlined. The conceptual ideas of the individual approach to the tactics of use the provisions of nonverbal information, development of the direction of negotiation tactics as a constituent of criminalistical provision to achieve procedural compromise, and verification as the first principle of the approach to determining the degree of reliability of the information received, are improved. Practical recommendations for the perception and use of anthropogenic nonverbal information during the search and propositions on the perception and use

of nonverbal manifestations of the participant in criminal proceedings are formulated, which supplement the contents of the available criminalistics recommendations that reveal techniques for detecting lies, establishing contact, interaction, obtaining and studying data etc.

The general provisions of the tactics of use of anthropogenic nonverbal information in the court proceedings are determined and tactical recommendations of perception and its use in court proceedings are proposed. The nature, limits and possibilities of use the provisions of anthropogenic nonverbal information in criminal proceedings are revealed, traditional and new forms of application of such knowledge are highlighted.

Key words: nonverbal information, anthropogenic nonverbal information, research method, verification, validation, principle of use, tactics of use.

Підписано до друку 22.05.2018 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1806-3а.

Видавник і виготовлювач ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25
Тел. (048) 7777-591.